

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND TREATISES

UDC 1(497.11),,1920/2020“
UDC 1(470),,1920/2020“
UDC 94(497.11:470)
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2073001L>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

СРБИЈА И РУСИЈА У ОГЛЕДАЛУ
ОДНОШЕЊА У ФИЛОСОФИЈИ 1920–2020:
СИНОПТИЧКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ

БОГДАН ЛУБАРДИЋ

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Мије Ковачевића 11Б, Београд, Србија
blubardic@bfspc.bg.ac.rs

САЖЕТАК: У раду се реконструишу начини на који се односи руске и српске духовне културе рефлектују кроз философије обе нације у 20. и почетком 21. века. Износе се разлози из којих је институционална рецепција руске философије у српски духовни простор битна. Показује да је руско-српски однос у философији важан и теоријски и духовно, такође као вид идентитетске политике самобитности у култури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: руска философија, српска философија, односи Русије и Србије, историја рецепције, институционализација, маргинализација, идентитет, самобитност

ЗАПАД И РУСИЈА:
ИЗМЕЂУ ПРЕДРАСУДА И НЕРАЗУМЕВАЊА

Рефлексија односа Србије и Русије не губи на актуелности. Тако је поготово данас када смо увелико закорачили у постмонополарни свет. Нови успон Русије један је од чинилаца који инаугуришу мултиполарно доба које је пред нама. Сведоци смо тектонских промена: у доменима глобалне геополитике, планетарној политичкој економији, политици културе и науке, такође у областима религије и религиолошких вредности. Из тог разлога неопходно је рефлектовати и културалне односе Србије и Русије с обзиром на начин на који се преламају кроз огледало теоријске

културе философије. Разлог томе је не само тај што се то ретко чини, или тај што је иза нас 20. век што тражи заокруживање и оцену. Главни разлог који нас мотивише јесте тај што је руско-српски однос битан по себи а често подразумеван, оспораван или деградиран. Историју руске и српске културе или културу односа према нашим историјским релацијама, у историографском и културолошком смислу, оставићемо у другом плану као имплициране моменте. Намера је да фокусирамо односе у философији као посебан одраз стања руско-српских односа.

Однос према руској философији, на Западу и позападњаченом Истоку, уколико је негативан, можемо илустровати ставом Бенедета Крочеа (Benedetto Croce, 1866–1952) изнесен тридесетих година 20 века: „Могу да се преварим, али у питању философије Русија представља само понављање, фантастична изобличавања и крупне деформације европске мисли. Чак и за последњих двадесет година, у болшевичком периоду, Русија није дала једну књигу, једну страну која би била у стању да уистину осветли један философски проблем. Оно што ми се десило да прочитам у преводу од најновијих руских писаца, били они теоретичари или историчари, била је само банална примена марксистичких формула. Русија је имала уметничких генија попут Толстоја. Уосталом, нисам ја сам запазио дубоку и тешку пукотину коју је у руском уму оставио и зарезао мањак логичко-схоластичког васпитања од кога је европска култура црпла сву своју велику корист” [Радица 1995: 174–175]. Руски философ Василије Зењковски (Василиј Васильевич Зењковский 1881–1962) као да је 1922. антиципирао исказни став Крочеа када је у име православног Истока узвратио како: „Посебност руске философије, која је тако равнодушна према обичној ’школској философији’, врло је често разлог небрижљивог односа према њој. Међутим, у данашње време тај нехат је устукнуо, јер је више него икада данас свету неопходно оно једино потребно,¹ што је одувек чинило живот руске философије” [Зењковски 1922. (Зењковски 1995): 14].

У основи таквих конфронтација између западног и источног мишљења у философији леже неспоразуми, и одређени узајамно искључујући интереси, који имају сложене културолошке и идеолошко-политичке узроке. Ти неспоразуми, неретко као последица обостране неупућености, временом се објективирају у „истине” једних о другима.

ОДНОШЕЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ У ФИЛОСОФИЈИ: ОПШТИ ПРЕГЛЕД

Узмимо да философија представља универзалан облик критичке праксе ума, у односу на тражену истину о стварности, ради оријентације у фундирајућим идејама и вредностима. Узета у том виду философија може представљати оквир свеобухватног сагледавања и стварности српско-руског односа. У том смислу философија, као парадигма критички

¹ То је опомена Исуса Христа Логоса у вези са првенством богослужења у Духу: „Марта, Марта, бринеш се и узнемираваш за много, а само је једно потребно” (Лк 10:42). Б.Л.

саморефлектованог мишљења, представља индикативан оквир за оспољење и освешћење карактеристика српско-руског односа унутар хоризонта историје идеја и духовне културе.

Проблем који адресујемо, међутим, отварамо као питање о разлозима, мотивима и чиниоцима који опредељују одлуке о запостављању специфичних, српско-руских, особености у философији, и то у процесима рецепције и самовредновања са обе стране, српске и руске. Иако се философија не сме редуковати на мишљење особености помесних философских култура у националном смислу, она се од њих не може и не треба одвајати. Начин на који национално интегрисана философска заједница мисли философске проблеме, и посебност доприноса које даје (како општим философским питањима, тако и питањима која су јој тематски посебно својствена), морају наћи признато место унутар помесне философске културе.

Задатак позитивне друштвено-културалне интеграције српско-руских односа као непорециво важне вредности, на плану философије, у српском друштву пројављује се кроз парадокс. С једне стране, чињеница да працивори српског и руског философирања леже у православној духовности и словенској култури: у свету цивилизације *byzantino-slavica*, преко које се реципирају и обрасци грчко-римске класике, признаје се за упоришну тачку извођења и учвршћења идентитета, од персоналног до народно-националног и општекултуралног. С друге стране, одређене групације интелектуалаца а посебно одређени философи (у прошлости не без помоћи принудног апарата државе), та изворишта или игноришу или оспоравањем негирају њихову философску релевантност, будући да почетке српског философирања смештају у почетак 19. века, и, уједно те почетке везују за пријем философије са Запада. Потоње сугерише да је византијско-словенска култура, као један од корена философском надахнућу и потенцијалу, и знању, философски неинформативна или недорасла нивоу коју постављају западно-европска читања класичне Грчке и Рима, као и садржајима историје западне философије. Тако се задаци и тематски садржаји философске делатности идентификују са светом *graeco-latina, ex occidente*. То је повезано са ставом да је византијско-словенска култура не само довршена већ културолошки небитна за магистралне развоје философије. То коинцидира интериоризацији слике коју други имају о нама: рецимо, представи Крочеа о философији Русије.

Потоње је тенденција са одређеном снагом и немалом традицијом у српском мишљењу. Ни Руси тога нису поштеђени. Еминентни руски философ, Михаил Маслин (Михајл Алексáндрович Мáслин), осврнуо се на болни парадокс „руског прогона руских философа из руске философије” [Маслин 2006]. Како присталице „афирмације” тако и присталице „негације” упоришне тачке православно-словенског извора на ту тачку се позивају: или кроз потврђивање, често новоромантичном реториком (митологизацију), или се истом упоришту одупиру кроз другу врсту реторике (новопросветитељску критику „лењог православног Истока”, која опстаје на миту о божанским ингеренцијама разума „са Запада”). Проблем није у спорењу као таквом него у начину диспута. Спор се пројављује

кроз идеологизоване дискурсе под знаком митологизације. Такви дискурси или наративи, углавном, протичу изван институционалне или макар институисане дијалогске рефлексije. То називамо изванфилософским стањем одношења Срба и Руса према властитим философским односима и ресурсима.

Од оснивања Српског философског друштва 1898. (1938) до данас, за 122 (82) године, Философски факултет Универзитета у Београду (УБг) није успео да утемељи катедру за српску, руску или словенску философију, или макар предмет у домену факултативно-изборне наставе. Ако се узима као неспорно да српски национални корпус, као и руски, у родном смислу црпе корене из православно-словенског тла (уз констатацију да је византијско² православље интегрисало грчку класичну културу [Oehler 1969: 15–37]), и да је руска култура светски значајна, онда је такво стање индикација чудновате колико неповољне ситуације. Та ситуација се може објаснити. Али, она се мора и превладати како себе не бисмо лишавали пуне аутентичности: и, како услед огледалних идентификација са другима не бисмо (а бивало је) следили туђе – не нужно нама у свему конгенијалне – духовне интересе и интелектуалне праксе. Такав процес тражи рехабилитацију, али и реконцептуализацију, код нас потиснуте позитивне одношajности према (и руском и српском) византијско-словенском Истоку, којем припадамо исходишно: по верским, расним, и историјско-културалним основама и везама. Превладавање неупитног позападњачавања, наравно, не повлачи некритичко одлетање у загрљај „Истока” (новопанславистички).

Први корак треба да буде дугорочно усмерена, интегрисана и стабилна тематизација како смисла тако значаја и тог слоја нашег наслеђа. Освећење вредности и тог слоја допринеће квалитетнијој оријентацији наше културе уопште узев. То укључује креативну реafirмацију, у савременом контексту, позитивних интерпретативних могућности главних идеја и идеала руско-српске византославике. Ослонимо став на помесну конкретизацију примера који налазимо у исказу Зењковског о „једино потребном”. Покретачку снагу идеја-вредности православља (потенцијално и философског осмишљавања духовности православља) потврдио је епохалан догађај сабирања грађана Србије око лика и дела блаженопочившег патријарха српског г. Павла (1914–2009), поврх сваке политизујуће или партијске димензије и мотива. Тај догађај представља узвишену материјализацију потребе за обновом фундаменталних идеја-вредности својствених српско-руској духовној традицији (какве су личност, саборност, богочовечанство, и др): али, под условом остварене *свeтiности* личности у Богочовеку Христу. Тиме је српски народ извршио плебисцитарну легитимизацију саборности око светости личности као врхунске вредности-идеје – под условом да је стожерна вредност осведочена као жртва за другог с оне стране сваког интереса.

² То могу показати проучавања мислилаца какви су рецимо Константин Леонтијев (1831–1891), Георгије Флоровски (1893–1979), Сергеј Аверинцев (1937–2004) или Сергије Хоруџи (1941).

Не сугеришемо да рецепције идеја-вредности руске философије и духовности у српску културну средину нема, нити обрнуто. Нити тврдимо да није реципиран њен хришћански облик, нити да се само тај облик има реципирати. Али рецепција се одвија углавном или на маргини или у сенци извесног нехата научно-културних институција. Потоње је маргинализација самих институција у односу на неке битне ствари и садржаје. Који су главни разлози и узроци таквог стања ствари?

ОДНОШЕЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ У ФИЛОСОФИЈИ: АСПЕКТИ ПРОБЛЕМА

Раздирање: између Истока и Запада

Први разлог видимо у амбивалентном односу који српска култура у најширем (духовном, друштвено-културном и политичко-економском) смислу заузима према поларизацији Исток–Запад. До сада као историјски народ Европе нисмо успели на задовољавајући начин да интегришемо и пробитачно стабилизујемо ту поларизацију. Као поседници привилегије лимеса (поседовања и унутрашњег разумевања особина и западне и источне културе) нисмо ваљано нити потпуно капитализовали предности синтетичког колико посредничког мишљења и делања на размеђи култура и цивилизација. Уместо да будемо „Исток Западу и Запад Истоку” остајући самосвојни православни свет српског стила (одређени и обогаћени како српско-медитеранским тако српско-средњоевропским медијацијама), ми смо се некритички сврставали: или за једно (западњаштво) или за друго (панславизам), на сопствену историјом осведочену штету. Идентитетска одредница православности може се уважавати и када нисмо заложили личну веру. Посреди је духовно цивилизујућа одредница-чиница у еминентном смислу речи. У историјском смислу том чиниоцу дугујемо услове свог физичког и метафизичког опстанка: поред осталог и зато што задаје аксиом неприкосновености слободе личности и заједнице, односно право на неометано практиковање одговорне слободе.

Амбивалентан однос према поларизацији Исток–Запад одражава амбивалентни однос према сопственом духовно-културалном идентитету. Стога пропитивању руско-српске тематике неизоставно треба додавати и питање српско-српских односа у култури, укључујући философију. Философска одношајност према православном, словенском и руском полу једначине нашег идентитета не треба да се одвија нити (а) под знаком импровизације, неинституционално и маргинализовано, нити (б) мајоризацијама и репресијама једне друштвено-интелектуалне групе науштрб друге, како међуратна и послератна драма 20. века показује.

Дисконтинуитет: између амбиваленције и смене идеологија

Други разлог проистиче из првог и везан је за проблем идеологизације. Узимамо да идеологизација српско-руских односа у философији, поред другог, означава чињеницу да је сваки од поменутих циклуса српске

рецепције руске философије, више или мање, оптерећен друштвено-политичким насиљем (експлицитним или имплицитним) идеологија које су се преливале у научни домен и обрнуто: најизразитије у фази сведржавне имплементације марксизма-лењинизма (притом, руско-српски философски дијалог све време остаје изван томе по дефиницији намењених установа). Насилно искључење свеколике руске философије, осим лењинистичке, евентуално и ревизионистичке (од позних четрдесетих до позних осамдесетих година 20. века), увело је недијалoшку ситуацију у установе, у којима је разговор марксиста једних са другима у том смислу био монолог идеологије.

Ометајуће дејство идеологизације имало је за последицу производњу штетних дисконтинуитета, насилно прекидање дијалога двеју формација (интер)национално постављених естаблишмената философије: српске и руске. То се читава у чињеници да рецепција руске философије (било да је теистичко-религијског било да је агностичког или атеистичко-натуралистичког типа) као форма и иначе битног дијалога Србије и Русије: као могућност чак „српскоруског” облика философије (уколико освестимо да је философска Русија од недавно [Маслин и др. 2014] званично реципирала нашу рецепцију њих „самих”), заправо, или константно ишчезава и претрајава у неизвесностима: или, у изванинституционалном смислу гледано, ризомски прораста кроз појединце алтернативе, дерогиране у субкултурно довијање.

Путеви такве рецепције могу се реконструисати овако: 1) 1920–1930-е: пријем „беле” философије (преко ерудиције носилаца руске религијске и православне философије у емиграцији у Краљевини Југославији) и симултани пријем „дрвене” философије (субверзивно деловање радикалне интелигенције марксизма-лењинизма); 2) 1940-е: слом „беле” философије (затим њен прогон безмало до затрављења) и победа „дрвене” мисли; 3) 1945–1960-е: етаблирање совјетског марксизма (карактеристично кроз лењинско-стаљински ДИЈАМАТ и ИСТМАТ) и официјелно усмерена равнодушност према сваком другом облику философије, укључујући совјетомарксизму алтерне облике руске философије; 4) половина 1960-их и 1970-е: прекид рецепције совјетског типа марксизма у име „другог” Маркса и почетак ревизионистичке фазе инаугурисане покретом југословенске праксис философије [Kolakovski 1985] (прекид односа са совјетско-руском философијом није рехабилитовао традиционалну руску философију, него је тај слој прешивен по други пут: потенцирањем а не превладавањем првог прекида); 5) 1980-е: крај праксис марксизма растварањем кроз постмодерни окрет философије, национализме и слом југословенског идејно-идеолошког пројекта; 6) 1980–2000: плурализација и дисперзија философских оријентација (међу којима је и религијска философија православне провенијенције, где руске идеје изнова добијају извесни простор).

Постмодерно стање је на српску философску сцену извело два главна актера. С једне стране, то је континентална европска философија (углавном егзистенцијализам, постструктурализам, новија психоанализа, франкфуртска критичка теорија друштва, херменеутика и феноменологија). С друге стране, то је острвска философија Британије и САД (углавном ло-

гички позитивизам, логичко-аналитичка философија, философија науке). Бившим марксистима и криптомарксистима остављени су мостови да преко праксис философеме пређу ка следећој фази франкфуртске школе и тако укораче у постмодерна доба.

Односе између две главне оријентације философије у Србији (СРЈ) одликовала је релативно мирна кохабитација: током краја 80-их и током 90-их. Број заједничких философских питања и теоријска кооперација значајно су смањени упркос извесним преклапањима поља интересовања. Крајем 90-их, логичко-аналитичка струја готово је прогутала континенталну струју, потиснувши њене представнике из главних установа философског рада. Односи између те две оријентације философије у Србији (СРЈ), иако једни другима спољашњи сходно аспекту избора философске оријентације, остали су једни другима унутрашњи, све време. И то у односу на најмање две неоспорене тачке слагања. Прво: то је консензус обе стране око наставка генерално прозападне политике философије: било у правцу англоамеричких идеја-вредности, било у правцу евроконтиненталних идеја-вредности. Отуда друго: преовлађујућа резерва или искључење дијалога са сопственим источним исходиштима у духовном односно византословенском смислу.

Самопорицање: самобитност изнад левице и деснице.

Трећи разлог извире из претходних и везан је за проблем аутошовинистичког повезивања напретка искључиво са прозападњачком политиком културе. У нашем случају то значи да се руска (по преносу и српска) философија и даље третира: или као философски облик кашњења Истока за Западом (у најбољем случају као неинформативан епигонски облик дупликата ствари са Запада), или као реликт егзотичне православне и самодржавне прошлости (руска религијска философија посебно). С обзиром на потоње, руска философија се чита као реакционарни говор деснице. Тако се духовно-персоналистичка информација руске философије, утемељене традицијски, изобличењем оптике рецепцијског апарата, редукује у категорије социополитичког регистра „лево” контра „десно”. То је аналогно примату политике или политизацији философије науштрб дубљих рефлексива што сежу у план синтезе духовности као могуће идеалтипске вредности за философски напор: дакле, науштрб мишљења руске идеје у њеном интегралном виду. Одговарајући на упит о идентитету и карактеру руске идеје, Маслин истиче да је реч о метафизичком утемељењу свеобухватајуће вредности-визије, која служи као руководни оријентир, а не о научно-политиколошкој или футуролошкој конструкцији коју треба идеолошки реализовати на начин политичког програма [Маслин 2007: 474–476]. „Руска идеја то је религиозна философема. То није геометријска теорема која нешто доказује. То је одређени жанр који има своју историју. [...] Још можемо казати како је руска идеја у многоне свезана са питањима руског народа о самом себи: ко смо као такви, откуда смо дошли и куда идемо?” [Маслин 2006].

Ако се има озбиљне културно-историјске воље, духовно-егзистенцијалне самоудубљености, то у начелу може важити и за синтезу српске идеје: за мишљење аспеката српске идеје и у српској философији. Стога блокирање српско-руског дијалога у философији налази индикативне одразе у неизреченом али имплементираном консензусу оба табора новијих философских елита (опређених либерално или другачије) да остане статус кво у вези са игнорисањем (или тек церемонијалним признањем) духовно-хришћанског слоја идентитета српске нације и културе „изнад” левице и деснице, такође у вези са потискивањем српских философских исходишта у јелинско-византијској и словенско-византијској цивилизацији православља.

Статус кво (којим се философски афирмисана духовност отписује априори као парафилософски говор „деснице”), међутим, наглашава низ запостављених питања: „Шта је нама Русија и ми њој?“, „Какве су последице, али и узроци, туторства западноцентричне историје философије и културе (Атина → Рим „онда” → Тибинген → Париз → Лондон)?“, под знаком редукације интегралне Европе или Евроазије на Запад; „Јесмо ли могући у философији и другим областима духа без споља генерисане а интерно (кроз 19. и 20. век) прихватане представе о нашој недораслости у философији и историји духа”, која нам се едукацијски имплементира као наша сопствена самопредстава?” То је праћено депотенцирањем философског значаја миленијума³ сопствене духовно-теоријски самобитне културе у смислу византијске и нововизантијске синтезе. Зато говоримо о нестајању „ентропији”, идеја византијске и руске философије са сцене етаблиране српске философије. Притом, током протекле деценије, у средњошколском и високошколском систему Републике Србије и сама философија, као таква, бива све више оспоравана чак потискивана.

Глобализација: између дробљења и самозаборава

Четврти разлог сврставамо у феномен глобализације. Тај изванредно комплексан и вишеслојан процес ближе одређујемо кроз два од многих са њиме повезаних изазова. Оба указују на његов духовно-културални план. Први је изазов свеопште детрадиционализације начина формулисања и путева потврђивања идентитета. Други изазов је криза идентитета као таквог у наративном и рефлексивном смислу. Оба изазова, додајмо, протичу и под знаком глобалног повратка религије и духовности у постсекуларној фази философије. При чему „постсекуларно” означава свест о недостатности онтичких тврдњи и позитивних дескрипција стварности (које нису ни нетачне, него су недовољно духовно-егзистенцијално дубоке): такође означава свест о потреби реафирмације говора другог и различитог, укључујући говор трансценденције. Одбацивање традиционалног идентитета уз покушаје поусвојења нових упоришта идентитета, тако, усложњавају философска питања о месту и улози духовности и другог као

³ Хегел је Византију назвао „хиљадугодишњим хропцем” цивилизације и културе Рима. Није се упитао како је могуће да тај „хротац” (гачније: то величанствено истрајавање у изградњи културе духа) буде миленарно виталан.

Бога. Традиционална заједница се раздробљава, а појединци преузимају хронично нестабилне или духовно оповршне идентитете.

Питање рефлектованог а званичног српско-руског дијалога у филозофији није само питање намере да дијалога буде или не буде, него је то уједно питање (не)могућности да се тај проблем постави (или не) услед кумулативних ефеката структуралног убрзања друштава под знаком и штетних дејстава пролиферације агенди глобализације, какве су дробљење личности и заједнице уз униформизацију, и преузимање новог идентитета уз самозабрав духовно-традицијског. Тако, системски-структурално а не субјективистичким погледом у намере, треба тумачити чињеницу да, илуструјмо, промоцију најважнијег компендијумског дела историје филозофије у Руса — *Енциклопедије руске филозофије* (Москва 2007 [Београд 2009]⁴) – упркос покушају да до сусрета дође, нико из српског философског естаблишмента није удостојио пријема. Тиме је пропуштена несвакодневна прилика да се упознају философи из реда њених еминентних официјелних носилаца.

ОДНОШЕЊА СРБИЈЕ И РУСИЈЕ У ФИЛОСОФИЈИ: КА УНАПРЕЂЕЊУ ПОЗИТИВНИХ АСПЕКТАТА

Позитивни процеси

Преглед и анализа стања руско-српских одношења у филозофији, као симптом извесне кризе наших односа, наравно, мора да уважи и позитивне аспекте. Тако се оно недостатно може правилније сагледати и оценити. Упркос друштвено-историјски неповољним околностима српска рецепција руске филозофије, ипак, има и неке незанемарљиве домете. Можемо указати само на најзначајније процесе и догађаје, и то у најужем избору догађаја који су прешли прагове институционалног. На Универзитету у Београду на Православном богословском факултету (од 2006-е) и на Филозофском факултету (од 2011-е), тек по истеку 20. века, уведени су пројекти систематичног истраживања српске филозофије и српске теологије. Унутар оба пројекта нашло се места и за рефлексију утицаја и посредовања руске филозофије и теологије са српским облицима мишљења. Оба пројекта подржало је Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије. На три факултета Универзитета у Београду налазе се професори који, у оквиру компетенција и личних иницијатива, дају озбиљнији третман руским студијама: Теолошки факултет (Б. Шијаковић, Б. Лубардић), Филолошки факултет (К. Ичин) и Природно-математички факултет, односно Факултет за физичку хемију (И. Марић). На Косову и Метохији, у оквиру Универзитета у Приштини (с привременим седиштем у Косовској Митровици) треба указати на рад Микоње Кнежевића на реafirмацији византолошко-словенских философских студија. Тим радом

⁴ То је била премијера првог превода те књиге на страни језик: Михаил Маслин (гл. ред.), *Енциклопедија руске филозофије* (Београд: Логос – Укрониа, 2009), 1010 стр. = исти, *Русская философия: Энциклопедия* (Москва: Алгоритм, 2007), 736 стр.

се наставља успостављање и развој самог поља, у којем су значајне доприносе дали Д. Богдановић, С. Жуњић, Б. Шијаковић. У образовно-културним просторима изван Србије афирмативан помен заслужују Катедра за философију Универзитета у Никшићу (где је утемељен предмет Философија код Словена: Б. Шијаковић, Н. Милошевић, Р. Головић) и Универзитет у Бањој Луци у Републици Српској (где Б. Куљанин годинама организује научне конференције на тему саборног јединства словенских народа ради „... заштите територијалне целовитости и националног, духовног и културног идентитета православних, словенских земаља под најездом западног културног и политичког империјализма и глобализма”) [Меденица и Пантелић 2014: 162].

Неке установе културе током више деценија организују предавања и разговоре о руској философији, са свешћу о посебности српске рецепције руске духовности и мисли: Коларчева задужбина, Дом руске културе у Београду, Дом Ђуре Јакшића, Културна заједница града Рума (Дани словенске писмености и културе) и друге. На овом месту упутан је суд шефа Катедре за историју руске философије, професора Московског државног универзитета, Михаила Маслина (рођ. 1947): „Српска култура у преводу има све што је битно из руске философије епохе сребрног века, остаје још пар дела”.⁵ Маслин закључује у светлу чињенице да је издавачки дом Владимира Меденице (рођ. 1953) публиковао преко 120 књига из области руске културе, посебно из уже стручне области руске религијске философије. Пројекат Меденице (Логос – Ортодос) успоставио историјску повезаност са теоретичарима који су у три циклуса рецепције (1920–1940; 1970–1980; 1980–2020) радили на одржавању и развијању руско-српских философских односа: од Душана Стојановића (1895–1949) преко Јустина Поповића (1894–1979) до Николе Милошевића (1929–2007) и других. Последујући узоритом подвигу издавачког дома Меденице, и други издавачи су покушали да задобију тај ниво и тематску оријентацију, дѐлом својих издавачких програма: Београду (Плато, Бримо, Укрониа); Подгорици (ЦИД); Никшићу (Јасен). Стручни часописи какви су *Gledišta*, *Источник*, *Боџословље*, *ΦΙΛΟΘΕΟΣ*, *Симџлексис* и други, дали су запажен допринос рецепцији руске и византијске духовности, философије и теологије.

Оперативни предлози

Изнећемо два предлога са плана конкретних управно-организационих облика могућег унапређења приказаног стања ствари. *Прво*: и руска и српска држава треба (јер могу) да кроз одговарајуће механизме пруже сву потребну материјалну подршку пројектима дугорочног дијалогизирања српско-руског културног односа, укључујући философску форму тог дијалога, пре свега кроз универзитетске и друге највише образовно-културалне установе, на обе стране респективно; *друго*: треба покушати да се у Београду утемељи Институт за српско-руске студије, уз помоћ обеју

⁵ Исказ Маслина је дат током посете Србији. Видети: [Меденица 2009: 33].

страна. Кроз истраживања такав институт би интегрисао не само струку и знање из науке философије, већ сва релевантна знања и области друштвено-културалних радника свих струка и специјалности. То се може посматрати у контексту компензације и надвладавања до сада изостајуће реализације сасвим задовољавајућих српско-руских програма унутар постојећих институција.

Тако бисмо интегрисали до сада или распршену или упоједињену енергију, у име успостављања званичног простора за адекватну и дугорочно обезбеђену рецепцију српске, руске или словенске философске културе. Такав Институт би редовно сарађивао са научно-истраживачким заједницама које имају, или немају, институционално потврђене статусе и улоге. Из такве сарадње проистекла би могућност изношења пројеката што тематизују наше заједничке проблеме и наше заједничке интересе.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући главне тенденције саморазумевања естаблираног српског философског мишљења у односу према великом али тобож недораслом брату са Истока, уочавамо како се однос према философији Русије или философији из Русије, генерално, а посебно према оном што Руси означавају као руска отаџбинска философија, одвија мимо довољне дијалогско-критичке ангажованости, испод нивоа довољне институционализованости, и под знаком умањеног познавања.

Гледано из перспективе слома југословенског марксизма и догађаја последујуће дисперзије философских струја током деведесетих, фокусирањем главних институционалних трендова, констатујемо како није дошло до прости замене једне врсте односа према руској философији другом. Ствари су мање-више остале исте. Философија из Русије, и руска духовно-философска мисао, и даље се третирају као егзотичан или толерисан модалитет философског мишљења, априори смештен периферно у односу на институције. Период од деведесетих надаље, на неки начин вратио се ситуацији која је важила до четрдесетих/педесетих година 20. века, пре оружане победе совјетског марксизма као идеологије над осталим облицима философије. У просторима изван званичних философских институција, међутим, уместо да одумре, традиционална руска философија се препорађала. Данас је њена будућност у Србији унеколико осигурана, али унапређен рецепцијски развој остаје неизван.

Таква ситуација јесте резултат одсуства воље, некад одређене идеолошким предрасудама, да се на институционалан начин унапређују претпоставке за философски дијалог око руске философије и руске цивилизације у духовном смислу. Дало би се показати, међутим, да савремена руска философија, како она информисана „прозападно” тако и она информисана „отаџбински” (везана за идеју Русије традицијски), има домете који су легитимни, конкурентни и релевантни за савремену дебату у философији (уосталом, философски дуг новије Европе Русији је знатан, како знају Шилер, Ниче, Бубер, Левинас, Ками, Гадамер и други).

Дијалог са руском филозофијом представља један од фундаменталних момената у дијалогу историјски освешћене српске филозофије (или филозофије у Срба) са собом самом. Тако следи у случају да не пристајемо да тривијализујемо или игноришемо чињеницу заједничког православно-словенског искона, и, у случају да се не миримо са епигонским а западо-поклоничким удесом српске (филозофске) културе. Такав дијалог је услов озбиљног неговања сопственог идентитета у (филозофској) култури, уколико жели да је традицијски освешћена и духовно оријентисана. То је услов њеног проширења и продубљења: у случају да не пристајемо на став да је медијум мишљења филозофије тотално индиферентан на историју искуства и искуства историје конкретних заједница и конкретних личности који, на начин несводиве посебности властитих стилова стваралаштва у историји, конзистентно бране своје суштинске идеје-вредности; а у случају да пристајемо да конкретну историју, језик, заједницу – веру, уважимо као филозофски осмисливе и брањиве вредности.

Како за назначене позитивне процесе и догађаје не би важило *nulla regula sine exceptione*, треба извући правилне закључке из трагичног српског и руског историјског искуства. Можемо очекивати да ће унутар таквих процеса српска рецепција руске филозофије (и обрнуто) утврдити свој филозофски статус и сходне научно-критичке и креативне модалитете. Можемо очекивати да ће то бити допринос снажењу братско-саборних веза две нације, као и прилог изградњи идеала „српске” односно руске „идеје”. Да би се те идеалтипске вредности даље градиле, у њих и даље треба веровати: и умом и вољом, саборно.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Зјењковски, Василије В. (1922). *Руски мислиоци и Евроја*, Загреб: Нова Европа.
- Зјењковски, Василије В. (1995). *Руски мислиоци и Евроја: критика евројске културе у руских мислилаца*, Подгорица: ЦИД.
- Маслин, Михаил Александрович (2014). *Русская философия. Энциклопедия*, Москва: Terra-Книговек.
- Маслин, Михаил Александрович (2009). *Энциклопедија руске филозофије*, Београд: Логос – Укрониа.
- Маслин, Михаил Александрович (2007). Русская идея, у: М. А. Маслин (ур.), *Русская философия: Энциклопедия*. Москва: Алгоритм, 474–476.
- Маслин, Михаил Александрович (2006). *Семинары по русской философии*. Санкт-Петербург: Русская христианская гуманитарная академия.
- Меденица, Владимир и Благоје Пантелић (2014). Руска филозофија у Србији. У: Михаил Маслин (ур.), *Энциклопедија руске филозофије: дорађено и доуњено издање*, Београд: Логос – Ужице: Графичар, 157–162.
- Меденица, Владимир (2009). Енциклопедија руске филозофије, *Православље*, 15. 4. 2009, 1024: 33.
- Радица, Богдан (1995). *Аџонија Евроје*, Београд: СКЦ.
- Kolakovski, Lešek (1985). *Glavni tokovi marksizma I–III*, Beograd: BIGZ.
- Oehler, Klaus (1969). Die Kontinuität in der Philosophie der Griechen bis zum Untergang des byzantinischen Reiches. Im: Klaus Oehler, *Antike Philosophie und byzantinisches Mittelalter. Aufsätze zur Geschichte des griechischen Denkens*, München: C. H. Beck, 15–37.

SERBIA AND RUSSIA MIRRORING OBTAINMENT IN PHILOSOPHY
1920–2020: SYNOPTIC REFLEXION

BOGDAN LUBARDIĆ
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
Mije Kovačevića 11B, Belgrade, Serbia
blubardic@bfspc.bg.ac.rs

SUMMARY: The author endeavours to reconstruct the ways in which the relations between Russia and Serbia in the 20th and 21st century are reflected through the philosophies of both, respectively. Reasons are given for the importance of institutional reception of Russian philosophy into Serbian cultural space, and vice versa. It is demonstrated that the relating of Russia and Serbia in philosophy is important theoretically and spiritually, and equally as a form of identity politics in culture.

KEYWORDS: Russian philosophy, Serbian philosophy, Russian-serbian relations, History of reception, Institutionalization, Marginalization, Identity, Self-specificity